

I året 1900

Denne artikkelen er henta fra jubileumsheftet om Nordbotn kirke som ble utgitt av Fillan menighetsråd i 2000. Artikkelen handler derfor mest om Fjellværøya og Ulvøya.

I året 1900 bodde det 4880 mennesker i Hitra prestegjeld. Prestegjeldet besto av to kommuner – eller herreder, som det ble kalt den gangen: Hitteren og Fillan. I Fillan herred var sersjant Jakob L Moxnes ordfører på femte året. To av prestegjeldets fire kirkesokn lå i Fillan herred: Fillan og Sandstad. Sandstad sokn hadde fått kirke tolv år tidligere – i 1888. I Fillan sokn hadde det vært kirke i uminnelige tider: Ulvan kirke, ei lita stavkirke fra mellomalderen, som ble avløst av Vår Frelsers kirke i Fillan i 1686 og til slutt nåværende Fillan kirke i 1789. Fillan var det mest folkerike soknet på Hitra i året 1900, med 1503 innbyggere. Av disse bodde 1067 på Fjellværøya og Ulvøya.

Hitra var i 1900 er samfunn av fiskarbønder, der folk henta sitt utkomme fra både fiske og jordbruk. De fleste av karene hadde sitt virke på sjøen, med skreifiske ute i havet og sildfiske på drevet eller med garn og nøter inne i fjordene. På husmannsplassene og de minste bruka, var karene heime og hjalp til bare i onnene, ellers var det kvinnfolka og ungene som stod for det som heime var. På de større bruka krevdes det mer karhjelp, men også her betydde fisket mye. Fjellværøya og Ulvøya skilte seg ikke ut fra Hitra for øvrig. Jorda og sjøen utgjorde livsgrunnlaget. Men her var også mange engasjert i omsetning av fisk og sild. Åtte personer fra Ulvøya og Fjellværøya hadde egne fartøy og handla med fisk og sild i 1900. De kjøpte opp råvarer fra fiskerne, bearbeidde fisken og frakta den til markedene.

Det var fem som dreiv landhandel på øyene i 1900: Iver O Karlsen i Melkvika, Olaus Selvaag i Berge, Adolf Czernicov i Hammaren, Johannes Skarsvaag på Nordbotn og Martin Mellomsæther, som nettopp hadde starta med handel på Fjellvær. Det fantes ikke kjøreveier på Fjellværøya og Ulvøya i 1900.

Det var båt, med segl og årer, som var framkomstmidlet. Skulle en ferdes over land, måtte en ta beina fatt. Det gikk gangstier på kryss og tvers, både langs strendene og ute i marka. Men ønsket om vei hadde meldt seg. I 1899 gikk 20 oppsittere på Fjellværøya sammen om ei henvendelse til Fillan kommune, der de ba om at det måtte settes i gang planer om vei fra Sætra til Nordbotn og derfra til Mastad. Og da Fillan kommunestyre gjorde endelig vedtak om å bygge kirke på Nordbotn i november 1899, satte kommunestyrerepresentanten Fredrik Akseth som betingelse for å støtte kirkebygginga at veiplanene snarest måtte bli realisert. I løpet av andre halvdel av 1800-tallet begynte de første dampskipa å anløpe Hitra. Det første anløpsstedet på øyene var Hammaren i Knarrlagssundet – og det var allerede i 1860-åra.

I året 1900 var det dampskipsanløp i både i Melkvika og i Berge i Knarlagssundet. På Fjellværøya var det båtanløp på Nordbotn.

I 1900 var det tolv poståpneri på Hitra, seks i Hitteren herred og seks i Fillan. Av de seks i Fillan var tre i Sandstad sokn og tre i Fillan. På øyene hadde det vært poståpneri i Hammaren i Knarlagssundet fra 1879, men i 1899 ble det flytta til Berge. Det var naturligvis mest praktisk for poståpneren, som var handelsmann Olaus Selvaag i Berge, men det skjedde ikke uten protester "fra Indvaanerne i Knarlagsund og Ulvøen".

I 1899 fikk også Nordbotn poståpneri, og poståpner her var Johannes Skarsvaag. Innføring av telefon til vårt område var et sentralt og omdiskutert tema i året 1900. Hausten 1899 bestemte Fillan herredsstyre at det skulle opprettes i alt fire telegrafstasjoner i herredet: Hamna, Sandstad og Hestvika på Innhitra og hos Lars A Fillan i Fillan. Her skulle det være talestasjoner og budtjeneste. Dette førte til krav om at telefonlinjene måtte forlenges til Ansnes og til Fjellværøya, og i januar 1900 ble det framlagt ei liste for herredsstyret med om lag 70 underskrifter fra Ulvøya og Fjellværøya om dette.

Herredsstyret var positive, og ordfører Moxnes ble pålagt å bringe saken videre.

På hele Hitra var det 28 skolekretser i 1900, og i Fillan sokn var det ni kretser. Ulvøya utgjorde en skolekrets, og her gikk det 54 barn i småskolen og storskolen til sammen i 1900. På Fjellværøya var det fire skolekretser.

I Fjellvær krets var det 38 barn, Herøy krets hadde 14 skolepliktige barn og i Botnvåg krets var det 33 barn som gikk på skolen i 1900. For Akset og Mastad krets mangler vi tallet, etter som skoleprotokollene for denne kretsen gikk med da skolestua brant i 1946. Men debatten gikk høgt i denne kretsen i året 1900, for der diskuterte de hvor skolestua for kretsen skulle bygges. Heller ikke på Herøya var det skolehus i 1900. Det var fire folkeskolelærere som sto for undervisninga i de fem skolekretsene på Ulvøya og Fjellværøya i 1900: Ekteparet Martin og Agnes Jensen bodde i Botnvika og begge underviste. Adolf Deovard Hammer bodde i Skjærbusdalen med kone og pleiesønn og holdt skole i Ulvøy skolekrets. Berntine Akset var ugift lærerinne og bodde heime på Akset i 1900. I 1900 var det større sosiale forskjeller enn i dag. Forskjellen på høg og låg var tydeligere, men det store flertallet levde av fiske og jordbruk, og det bant dem sammen.

Karene dreiv sjøen i lag, og i et båtlag var det andre kvaliteter enn sosial status og penger i banken som betydde noe når det røynta på.

Kvinnfolka måtte hjelpe hverandre i alle livets situasjoner, både når barn skulle komme til verden og når en i huset skulle stelles og gjøres i stand til den siste reise. Og når et tak måtte tas, kom granner sammen og hjalp til – enten det var gårdfolk eller husmannsfolk. Når det skulle bes inn til barndåp, bryllup eller gravøl, var alle i grenda med. Det var få som hadde i overflod, men det var heller ikke mange som led direkte nød på Hitra i 1900.

Smått kunne det være for mange, og en del måtte få offentlig understøttelse – det som folk flest kalte fattigkassen. På Fjellværøya og Ulvøya var det til sammen 31 personer som var på fattigkassen i 1900. Dette var i hovedsak eldre mennesker, som ikke hadde noen til å ta vare på seg. Atskillig bedre stilt var kårfolkene, som gjorde avtale med sine etterkommere gjennom et såkalt kårbrev om livsopphold, enten gjennom naturalia eller penger.

Av kårfolk eller personer som understøttes av sine barn, var det 38 på Fjellværøya og Ulvøya i 1900. Helsestellet var et helt annet i 1900 enn i dag. Hitra hadde en lege, Sven Svensen fra Kristiania, som bodde i Dammen ved Dolmsundet. Folk sendte ikke bud etter dokter uten at det var absolutt nødvendig, og ofte måtte de vente både en og to dager før dokteren fikk anledning til å komme.

For ulike plager hadde de kjerringråd å ty til, og her var det enkelte som kunne mer enn andre og hadde spesielle evner. Det kunne være både karer og kvinnfolk, og de ble verdsatt og respektert i lokalsamfunnet.

I 1900 bodde det ei jordmor på Fjellværøya. Det var Alida Mastad. Hun var bare 24 år i 1900 og kom fra Aure på Nordmøre. Men det var ikke alltid at jordmora ble henta når en ny verdensborger meldte sin ankomst. Om alt så ut til å gå normalt for seg og det var ei erfaren mor, klarte de gode, gamle krafskjerringene brasene, slik det hadde gjort i uminnelige tider. Men barnedødeligheten var stor, og barsel-feber var en hyppig dødsårsak ennå i året 1900.

av Svein Bertil Sæther